

Woensdag 28 maart.

's Morgens om half 6 verzamelen we op Schiphol en de groep maakt kennis met elkaar. Onze "professore" Cor Jonkman en de volgende "Coreanen":

Agnes Scheffers - Eileen Paalman - Jan Scheffers - Jan Smit - Marijke Scheffers - Marjolijn Verhaar - Meike Nieuwenhuizen Segaar - Olga Verlinden - Thea May.



Na het verzoek om € 200,-- te geven voor de gemeenschappelijke pot en enige vertraging i.v.m. mist, vertrekken we om 8.05 uur en landen om 10 uur in een zonovergoten Rome.

Met een busje gaan wij naar ons

hotel Residenza Madri Pie, Via Alcide De Gasperi, 4 / Via Alessandro III, 3 en wandelen vervolgens in enkele minuten naar het Sint Pietersplein.



Het plein is ontworpen door architect en beeldhouwer Bernini, met de 40 meter hoge Egyptische obelisk, afkomstig van het circus van Nero.

Heel indrukwekkend deze plek en het is moeilijk voor te stellen dat dit ooit landelijk gebied was en dat hier schapen graasden.

We gaan de **Sint-Pietersbasiliek** binnen door één van de vijf bronzen deuren, we bekijken Michelangelo's beroemde Pietà (Maria met het

dode lichaam van Jezus in haar armen), het reusachtige baldakijn van Bernini, vele praalgraven van verschillende pausen en een aantal van de 395 beelden die zich in de Sint-Pieter bevinden. Een bijzonder bouwkundige schepping van Bramante, Michelangelo en Bernini.



We genieten van een heerlijke lunch in ristorante Borgo Nuovo.

Met bus 64 gaan we naar het Capitool (één van de zeven heuvels van Rome) en verlaten de bus op het Piazza Venezia. We zien het Palazzo Venezia dat ooit het werkpaleis was van Mussolini. Ook zien we een huis met erker waar de moeder van Napoleon heeft gewoond.



De trap naar de Capitolijs - de cordonata - en het strikt symmetrische plein - het Piazza del Campidoglio - zijn een ontwerp van Michelangelo. Rondom het plein zijn drie openbare gebouwen: Het Palazzo Senatorio huisvest het stadhuis

van Rome; het palazzo dei conservatori en het Palazzo Nuovo zijn de Capitolijs musea geworden voor archeologie en kunst uit de Oudheid en de Renaissance. De gebouwen zijn door een ondergrondse gang met elkaar verbonden.

We gaan eerst naar het **Palazzo del Conservatori**. Op weg naar boven zien wij vier reliëfs, drie die keizer Marcus Aurelius (triumferend, genadig voor zijn vijanden en offerend) en één die keizer Hadrianus (aankomst in de stad) voorstellen.

In de eerste bovenzaal worden archiefstukken uit het Vaticaan tentoongesteld. Het gaat om "secreto" = privé stukken van de paus. We ontwaren o.a. brieven van Galileo Galilei, Michelangelo, Christina van Zweden (wier graf wij nog in de St. Pieterskerk zagen). Hiertussen staat het marmeren beeld van paus Urbanus VIII van Bernini.



In de volgende zaal zien wij grote fresco's die de geschiedenis van Rome uitbeelden, zoals de herder Faustulus met de tweeling Romus en Remulus, de Sabijnse maagdenroof, koning Numa. In dit vertrek staat het bronzen beeld van paus Innocentius X (Alessandro Algardi).

Hierna laat Cor ons in de pinacoteca twee Caravaggio's bekijken.



De eerste is een genrestuk. De zigeunerin voorspelt aan de man de toekomst, intussen heeft zij zijn ring van zijn vinger geschoven. De andere stelt de jonge Johannes de Doper voor.

We gaan weer terug naar beneden en zien de zogende wolf met Romulus en Remus.



Waarschijnlijk is de wolf een grafmonument uit de Etruskische oudheid terwijl de mollige Romulus en Remus door Pollaiuolo in de 15^e eeuw zijn gemaakt.

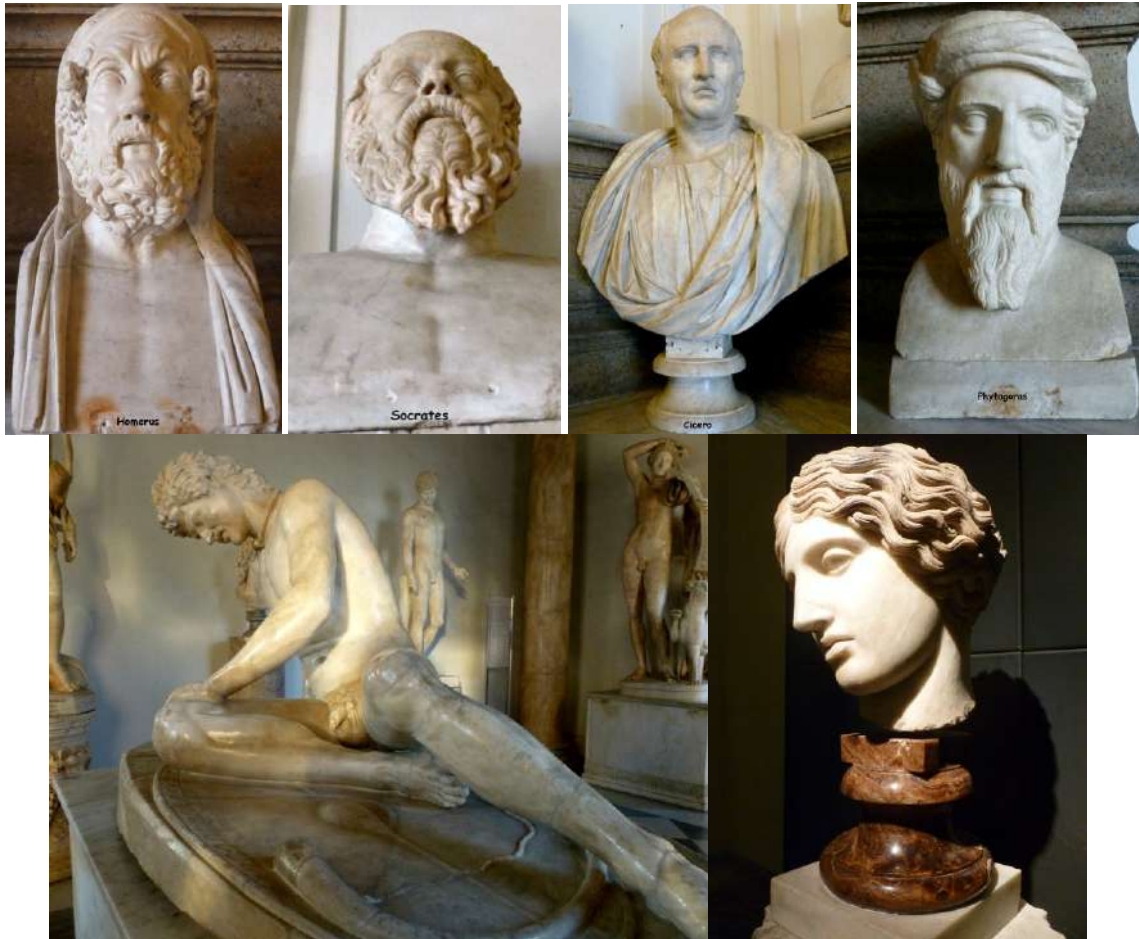
Ook laat Cor ons de doornuittrekker zien. Het hoofd past niet bij zijn lichaam (de haren zouden naar voren moeten vallen terwijl hij bukt).

Dan gaan we naar het **Palazzo Nuovo**. Aan het begin van deze eeuw is een nieuwe glazen halfronde hal gebouwd in de voormalige tuin. Hier staat het originele ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius, evenals het grote bronzen hoofd van keizer Constantijn en een enorme goudkleurige Hercules. In de ruimte ernaast zijn de resten te zien van het gigantische podium van de Tempel van Jupiter Capitolinus met een maquette en constructie tekeningen. Aan de noordkant naast het plein staat het groteske witte monument van Victor Emanuel II. Het is intussen 18.00 uur. Cor wil nog door de onderaardse gang maar ik ga samen met Marjolijn en Meike naar ons hotel. Olga neemt het verder van mij over. **Thea.**



We lopen door een straat met allerlei inscripties. Halverwege komen wij bij een tabularium, waarvandaan we een uitzicht hebben op het Forum Romanum.

Op de eerste verdieping van het Palazzo Nuovo lopen wij door zalen met beelden van filosofen keizers, goden en godinnen.



Homerus, Socrates, Cicero en Pythagoras, de stervende Galliër (een Romeinse kopie van een Grieks origineel uit de 3^e eeuw v.Chr.) en een buste van een Amazone. Even nog naar de museumwinkel om kaarten te kopen en dan snel naar de **Gèsu** de eerste kerk van de jezùieten in Rome ter ere van Ignatius van Loyola, die hier begraven ligt. Boven het altaar van Andrea Pozzo, een jezùiet, staat zijn beeld van Ignatius. Veel goud wat er blinkt, een barokke reactie van de Contrareformatie.



Nu nog met de bus naar ons hotel. Wij hebben niet veel tijd om ons op te knappen maar we eten in ristorante La Vittoria 100 meter van ons hotel. Ieder mag een voor- en een nagerecht à la carte bestellen. Dat is een voordeel van een kleine groep! Bij andere reizen heeft Cor bij de restaurants voor de hele groep een prijs afgemaakt. **Olga.**

Donderdag 29 maart.

Keurig op tijd om half negen zijn we op weg naar het Marsveld. Oorspronkelijk was het Marsveld een grote kale vlakte ten noorden van het oude Rome, waar koeien en schapen rustig graasden. Later werd het een belangrijke wijk in Rome en werd hij door de Romeinen volgebouwd met tempels en openbare gebouwen. Nu is hij de drukst bevolkte wijk van Rome en is het Marsveld het echte centrum van Rome geworden.

Onze eerste kerk van die ochtend is de **Chiesa Nuova**. Onze belangstelling voor deze kerk is groot: De kerk werd gesticht door Filippo Neri. Filippo kwam uit een chique familie uit Florence. Na de plundering van Rome op 6 mei 1527, (*Il Sacco di Roma*), gepaard gaand met ontelingen, verkrachtingen en moordpartijen door een ongedisciplineerd leger van Duitse en Spaanse soldaten, besluit Filippo, 18 jaar, zijn toekomst in het zakenleven op te geven en bewust de zieken en gewonden te verzorgen. Hij was een zeer beminlijke man, die zeer sober door het leven ging. Hij hield bijeenkomsten met gebed en zang in het "oratorio" van de Chiesa Nuova, nodigde bekende componisten o.a. Scarlatti uit om speciaal voor zijn volgelingen (ze noemden zich Oratorianen) muziek en koorliederen te schrijven.



Hoewel het de wens was van Neri de kerk wit geschilderd te laten en de kerk zo eenvoudig mogelijk te houden, kreeg Pietro da Cortona vijftig jaar na zijn dood in 1647, toch de opdracht de koepel, de apsis en het plafond van het schip van fresco's te voorzien. We zien Maria de steiger, die op instorten staat vasthouden. In de kerk hangen drie werken van Rubens. Genoeg om over te vertellen. Een mooie Madonna met kind met engeltjes rondom. Het rechter gedeelte van het drieluik is het meest bekend met de

afbeeldingen van Flavia Domitilla en de martelaren Nereus en Achilles. Later zullen we nog eens Domitilla tegenkomen in haar catacomben.

In een zijkapel links ligt Neri opgebaard, een zilveren masker over zijn gezicht en handen. Erboven hangt het schilderij van Guido Reni met een afbeelding van de Heilige Filippo en Maria.





Maar wat als een rode draad door onze zoektocht door Rome loopt is toch wel Caravaggio. Zijn levensverhaal is spectaculair. Hij is een omstreden figuur; asociaal, slechte manieren, vies, affaire na affaire, zelfs moord was hem niet vreemd, waardoor hij naar Napels moest vluchten. Dat lag nl. buiten de jurisdictie van Rome. Vanuit Napels vertrekt hij naar Malta, waar hij in opdracht van de Maltezer ridders een altaarstuk maakt over Johannes de Doper. Hij wordt er tot ridder geslagen, maar wanneer hij een hooggeplaatste ridder beledigt en uitscheldt, wordt hij weer uit die ridderorde gezet en

gevangen genomen! Nou ja, je kunt nog wel een paar bladzijdes zo doorgaan. Zijn einde vindt hij op het strand van Porto Ercole, berooid, verzwakt door een zonnesteek, loodvergiftiging en syfilis, terwijl hij weer zo graag naar Rome had willen gaan! Maar wij gaan kijken naar een kopie van *De Graflegging van Christus*. De manier van schilderen is natuurgetrouw, hij werkt met licht- en schaduw effecten en plaatst daarin de "gewone mens" uit die tijd. Wat vooral bij dit doek opvalt, is toch wel de compositie van het schilderij. Zijn (donkere) diagonaal komt uit in het witte lichaam van de dode Christus, waardoor Christus nog meer de belangrijkste figuur in het schilderij wordt. Hij zet niet alleen duidelijk het clair-obscur neer, maar ook leven en dood, licht en duisternis. Het origineel hangt in de Pinacoteca van het Vaticaan (zie verslag van 30 maart van Jan).

Dan gaan we naar het **Oratorio dei Filippini**. Voor mij persoonlijk is Borromini de grote ontdekking van de Rome-reis. Wat een architect. Wat brengt hij Schwung in zijn bouwstijl! Totaal vernieuwend. Borromini kreeg de opdracht naast de Chiesa Nuova dit Oratorio te bouwen. De twee façades zijn zo ongelooflijk verschillend en vormen toch tezamen een prachtig



aanzicht. Hij gebruikt rechte en gebogen lijnen, bol en hol en plaatst die tegen elkaar, gebruikt ovalen, heeft ramen, die open kunnen en ramen, die altijd gesloten blijven (een Trompe-l'oeil). Zijn grote concurrent in die tijd was de grote architect en beeldhouwer Gian Lorenzo Bernini. Gebruikte Bernini in zijn werk rijke materialen en veel kleuren, Borromini had juist het tegenovergestelde. Bij hem werd alles in één kleurtoon gestuukt. Hij zocht het juist in de beweging van en het spelen met zijn vormen.

Onze volgende kerk is de **Santa Maria dell'Anima**. En daar moeten we toch een beetje trots op zijn. In de Middeleeuwen rond 1350 is een stichting opgericht door Jan en Katrijn Peters uit Dordrecht. Ze kochten drie panden naast elkaar en dat werd de Herberg van de zielen in het vagevuur, een pelgrimshospitaal. In de 15^e eeuw is de Santa Maria dell'Anima uitgegroeid tot een hospitaal voor alle inwoners van het

Heilige Roomse Rijk, vooral uit de Lage Landen en het Rijnland. Sinds 1998 woont er weer een Nederlandse priester, Antoine Bodar. De kerk zelf wordt nu alleen nog maar gebruikt als parochie voor de Duitstaligen in Rome. De enige Nederlandse Paus, Adrianus VI, heeft in de Santa Maria dell 'Anima zijn laatste rustplaats gevonden. Heerlijke koffie gedronken. Agnes trakteert, want ze heeft gewoon een portemonnee!

Hierna gaan we nog een blik werpen op het **Chiostro del Bramante**. Deze kloosterhof was zijn eerste echte opdracht in Rome als architect. Later zal hij nog werken aan de Tempietto van San Pietro en aan de St. Pieter. Even toch de legendarische woorden van Cor vermelden, al lopend naar de Chiostro: "*We sprokkelen vandaag gewoon!*" Indrukwekkend is de Piazza Navona. Was het vroeger een groot stadion, waar atletiekwedstrijden gehouden werden, nu is het een groot plein met prachtige gebouwen. Paus Innocentius X liet er door Borromini de kerk Sant' Agnese in Agone bouwen, daar waar de Heilige Agnes (!) een marteldood zou zijn gestorven, omdat ze



niet wilde trouwen. La Fontana dei Quattro Fiumi werd beeldhouwd door Bernini. Het laat de Donau, de Ganges, de Nijl en de Rio de la Plata zien. In het midden van de fontein staat een obelisk met in top een duif met een palmtak in zijn snavel, het symbool van

Innocentius X. De obelisk is niet authentiek Egyptisch. Een Jezüet heeft de hiërogliefen erin gebeiteld! Je moet alles volgens Cor zien als een PR monument: Het Christendom zal zegevieren.

Aan beide korte zijden van het ovale plein staan nog twee fonteinen, de Morenfontein en de Neptunusfontein.

Kerken genoeg in Rome, dus de volgende is de **Sant'Agostino**. Deze kerk is een basiliek, gewijd aan de Heilige Augustinus. De basiliek werd in de 14^e eeuw gebouwd door de Augustijnen. Deze kerk bezit de relieken van de Heilige Monica, de moeder van Augustinus, de stichter van de orde. Het is een van de eerste Renaissancekerken in Rome en dateert uit 1484. Een deel van de façade van de basiliek is opgetrokken uit travertijn afkomstig van het Colosseum. Dat werd in Rome wel vaker gedaan, op één

plaats iets weghalen om het ergens anders weer te gaan gebruiken! De gevel heeft een prachtig vlakverdeling en is een beauty door zijn eenvoud. In de Basiliek komen we werk tegen van Rafael, een fresco van de profeet Jesaja. De opdrachtgever betaalde niet, hij vond het te duur geworden. Maar volgens Michelangelo was alleen al de knie de prijs waard. Onder het fresco staat een beeld van een St. Anna te Drieën. De rode draad brengt ons naar *de Madonna di Loreto* van Caravaggio. Ook hier weer een tafereel, wat je overal ter wereld kan zien, een moeder met haar kind op haar arm en mensen, die het kind bewonderen! Een aandoenlijk en mooi schilderij.

De rode draad leidt ons verder naar de **S. Luigi dei Francesi**. Er hangen daar drie Caravaggio's in de kerk, gewoon in een kapel. Het zijn scènes uit het leven van Mattheus. De opdracht werd door



kardinaal Del Monte gegeven aan zijn beschermeling, Caravaggio. Aangezien hij niet de techniek van fresco's onder de knie had, schilderde hij ze op doek in de Contarelli-kapel, links achteraan in de kerk. Wil je de schilderijen goed zien, dan moeten er muntjes worden geregeld. Het altaarstuk wordt gevormd door het schilderij *Mattheus en de Engel*. De evangelist Mattheus krijgt zijn inspiratie ingefluisterd door de engel, het schrijven doet hij nog wel zelf. Wat we zien is de tweede versie, de eerste werd door de kardinaal afgekeurd. De omstrengeling van Mattheus en de engel werd te intiem gevonden. Links van het altaar zien we *De Roeping van Mattheus* en rechts *Het martelaarschap van Mattheus*. Deze kardinaal del Monte is ook degene geweest, die Caravaggio onderdak heeft verleend in het Palazzo Madama, precies om de hoek van de Kerk.

S. Ignazio is de volgende kerk. Het is een kerk van de orde van Jezuiten, tevens de kerk van de studenten der Jezuitenorde, die studeerden aan de Gregoriana. De macht van de orde ligt in handen van een algemene overste. Door het afleggen van een gelofte wordt een broeder geproft en verplicht om overal op missie te gaan waar de Paus dat maar nodig acht. Zij zijn vooral diegenen, die godsdienst en cultuur over de gehele wereld hebben gebracht. Ze hebben ziekenhuizen gesticht en ervoor gezorgd dat hun bekeerlingen opleidingen konden volgen. Het schip is een grote zaal, zodat er veel mensen in konden vertoeven. Er zijn veel kleine zijkapellen. De architect van de S. Ignazio heeft de gevel van de Gesù gebruikt als model voor de nieuwe kerk. De koepel, die door de architect getekend was, mocht niet worden verwezenlijkt, daar er protesten kwamen van de naburige Dominicanen, die bang waren dat de koepel het licht in hun bibliotheek zou wegnemen! Daarom werd er een prijsvraag uitgeschreven voor een als trompe-l'oeil geschilderde koepel. Andrea Pozzo werd ontboden bij de algemene overste en mocht de schildering maken. Hij was een talentvol kunstenaar en



daarbij ook nog jezuïet! Het kon niet beter. Hij heeft op een vlak doek de voorstelling in perspectief geschilderd! Erg knap. Het moet wel nodig worden schoongemaakt. Voor de plafondschildering moet je op een bepaalde plek staan anders zijn niet alle zuilen "recht".

Nu gaan we nog naar het **Pantheon**. Het woord Pantheon staat voor "Tempel voor alle goden". De eerste tempel werd door brand totaal verwoest. In het jaar 125 werd hij in de huidige vorm herbouwd, een rond gebouw met een koepel en een enorm grote voorhal. In 609 schonk Keizer Phocas de tempel aan Paus Bonifatius IV, die het Pantheon meteen veranderde in een katholieke kerk: de **Santa Maria ad Martyres**. Dat is dan ook meteen de reden,

dat deze kerk nog steeds bestaat, terwijl de meeste andere tempels in Rome zijn verdwenen of verwoest. Iets over het gebouw zelf: Het ronde gebouw met een zuilengang van drie rijen Korinthische zuilen, bestaat uit een betonnen koepel met een centrale opening, de oculus, van 8,7 meter doorsnede. Als het gaat regenen, komt het water naar binnen. De vloer is daarom licht gebogen om dat regenwater af te voeren. Het is verbluffend hoe in die tijd al met zoveel vernuft zo'n koepel gemaakt werd. Ze beperkten het gewicht van de betonnen koepel, door cassettes in de koepel aan te brengen, door naar boven toe de koepel dunner te maken en lichter materiaal te gebruiken. De diameter van de koepel is gelijk aan de hoogte van de vloer tot aan de oculus: 43,30 meter. Wat ik toch wel weer frappant vind, is, dat al het brons van de koepel, van de omlijsting van de cassettes en de ornamenten van de zuilengang op bevel van Paus Urbanus VIII is weggehaald om te worden gebruikt voor het baldakijn in de St. Pieter!!! Dit leidde tot grote kritiek: Wat de Barbaren niet hebben gesloopt, hebben de Barberini's wel gedaan. In het Pantheon zijn belangrijke en/of beroemde mensen begraven zoals Rafael en Victor Emanuel II. Hij was de eerste koning na de eenwording van Italië.

Op naar de lunch in rist. Sant'Eustachio.

Marijke.



Na de lunch zoeven we met de elektrische bus 116 voor onze reservering om 15.00 uur in **Villa Borghese**, gelegen in een prachtig park op de Pincio-heuvel. Vanwege het mooie

weer liggen veel jongeren in een dolce far niente stemming op het gras. In de grasperken hebben de madeliefjes hun bloemschermpjes yes! (het is lente) op de zon gericht. Ze worden door luierende jongeren geplet, ach arme!

Villa Borghese in 1605 ontworpen en bekostigd door de extravagante en hedonistische kardinaal Scipione Borghese, het lievelingsneefje van paus Paulus V. Rond 1900 verkocht prins Camillo Borghese een deel van de collectie aan zijn zwager Napoleon. Na het initiatieritueel van de "oortjes" mogen we de zalen betreden en onder leiding van Cor een hap nemen uit de collectie. Met de handen in onze zakken wandelen langs het meeste en alleen blijven staan bij het enkele unieke, is zijn wijze raad.



Zaal 15a: We staan stil bij een klein zelfportretje van een jonge Lorenzo Bernini. Hij kijkt al erg slim langs zijn neus! 15b: Marmeren borstbeeld van Scipione als welgedaan aristocraat met sikje. 15c: Ruitersstandbeeld Lodewijk XIV. 15d: Marmergroep met de geit



Amalthea met het kind Zeus en saterkind. Zorgzame geit en de blote kindertjes, schattig toch? 15e: Marmergroep de drie Gratiën. Twee dames van voor en één van achter gezien.



Zaal 12a Schilderij Andrea del Sarto. Madonna met Jezuskind en Johannes in een weelderig, warm licht en fluwelen schaduwen. 12b Angelo Bronzino Johannes de Doper. Wat een tegenstelling met de del Sarto! Deze voorstelling is haarscherp belicht en al maniëristisch vervormd. 12c Rafael : vrouw met de eenhoorn (hoorn van een narwal), wordt vaak met Maria in beeld gebracht. 12d Rafael De Kruisafname. Het naar het graf dragen van de dode Christus in een van licht badend landschap. De mannen dragen het lichaam van Christus overtuigend moeizaam aan de slippers van Zijn lijkwade.



De drie Maria's die er bij waren hebben uniforme gezichtsuitdrukkingen die me altijd doen denken aan de liefvallige en verstandelijke oogopslag van mijn nichtje Hanneke, de Hannekes van Rafaël!

Zaal 11a Rafael: portret van la Fornarina (Margherite Luti, "van de bakker") model en geliefde van Rafael, naast zijn eigenlijke verloofde Bibiëna. 11b: Lucas Cranach de Oude : Venus en Cupido. Venus "gekleed" met halsbandje, transparante sluiertje en hoed! De blanke weekheid van haar huid wordt

benadrukt door de gestructureerdheid van de berkenstam naast haar. Cupido met de bijtjes moet blijkens de Latijnse tekst ervaren dat liefde of wellust niet komt zonder prikjes. 11c Correggio : Danaë. Danaë biedt met hulp van Eros haar schoot aan voor het zaad van Zeus dat als een gouden wolk boven haar zweeft. Het pikante van de voorstelling wordt door de twee bengeltjes rechtsonder die het zaad van Zeus met een toetssteen op het goudgehalte onderzoeken voorzien van het juiste decorum, waardoor je als kijker met een glimlach afscheid neemt van het schilderij. Interessant dit schilderij te vergelijken met Rembrandts Danaë in de Hermitage. Daar is Danaë een gewone Hollandse huisvrouw met een al niet meer zo heel strak buikje die haar man verwelkomt door haar hand naar hem uit te strekken. Rembrandt was een geweldig schilder, maar de Italianen hadden een beter gevoel voor hoe je mythologie in het juiste jasje giet.



Zaal 18. Slapende Hermafrodit. 150 v.Chr. Romeinse kopie naar een Grieks brons.



Het hoofd op het kussen is later toegevoegd. Over de korrelstructuur van het marmer ontstaat een kort dispuut tussen Cor en kenner Marijke. Zij zegt dat fijne of minder fijne korrel van marmer iets over de bewerking van marmer zegt,

maar minder over het marmer zelf. Ze brengt het woord "bouchard" te berde, een stalen staaf met vierkante onderkant, waarvan meer of minder aanwezige scherpe puntjes al hamerend op het marmer voor de "korrel" zorgt.



Schilderijen in deze zaal : a. Titiaan . De hemelse en aardse liefde. Tweemaal de zelfde vrouw, rechts als naakte hemelse- en links als geklede aardse Liefde. Je zou bij de naakte vrouw in eerste instantie aan aardgebonden lust kunnen denken, heb ik ook altijd gedacht. Maar wat een rijk en van licht en schoonheid zinderend werk! Van het geïdealiseerde, lieflijke landschap komt een donkere boomkruin een scheiding aan brengen tussen de vrouwen aan de bron en de spetterende Cupido. b . Giovanni Bellini. Madonna met Kind. Schilderij in Venetiaans softfocus. c. Antonello del Messina. Mansportret. Klein portretje waarop de schilder op de Vlaamse manier het gezicht



reliëf en het persoonlijk

karakter van de man zo objectief en zorgvuldig mogelijk heeft afgetast. Wonderlijk mooi!

Zaal 4. a . Marmeren beeldengroep van Bernini. De roof van Persephone door Hades. Dit is menens, hier wordt echt iemand gekaapt! Zie hoe Hades' vingers in de dij van Persephone knijpen! Perfecte marmerbewerking.

Zaal 3. a. Apollo en Daphne van Bernini. 1625. Het moment uitgebeeld waarop de door Cupido's pijl verliefd geworden Apollo de riviernimf Daphne denkt te hebben. Daphne denkt alleen maar aan ontvluchten en roept haar vader de riviergod aan. Op diens woorden verandert zij in een laurierboom. Haar huid

wordt schors, tenen en vingers worden bladeren.

Apollo maakt het goed met haar en geeft haar de eeuwige groenheid van de laurier(Daphne). b. De marmeren David van Bernini. Ook hier wordt echt gehandeld, of eigenlijk het moment voordat David zijn steen weg zal laten zwiepen, zijn lichaam gespannen als een veer. Met

zijn lippen samengetrokken om zijn mond wapent hij zich mentaal voor de worp. c.

Canova. Pauline Bonaparte als Venus Victrix 1808. In opdracht van Camillo Borghese maakte Canova dit beroemde portret van zijn op een canapé liggende vrouw. Zij steunt met haar rechterhand haar hoofd. Ondanks dat zij voor de helft naakt is heeft dit classicistisch beeld iets preuts en burgerlijks. Camillo



Borghese betoonde zich een achterdochtige echtgenoot, want hij liet het beeld achter slot en grendel zetten zodat alleen hij er een blik op kon werpen! Cor wijst: Pauline heeft in haar linkerhand de appel van de triomf van Aphrodite over Athena en Hera bij het oordeel van Paris, wat voor Grieken en Trojanen zo veel gevolgen zou

hebben. Wat een appeltje al niet teweeg kan brengen!



Zaal 8. a. Schilderij van Caravaggio. Jongen met fruitmand. De jongen heeft een wat geopend mondje, de wenkbrauwjes gestift en de haartjes opgecoiffeerd. Ziet er uit als uit de homo-erotische sfeer of is een jongen uit een acteurs- of artiesten milieu? Onze Cor merkt terecht op dat Caravaggio bij de aanzet van het hoofd op de romp niet precies geweten heeft van de klepel en de klok, "hoe het daar zit". b.

Caravaggio's zelfportret als de bleke, zieke Bacchus. De jongen met het groenachtig gezicht speelt dat Carravaggio zichzelf hier heeft afgebeeld als een uitgebluste, aan de zelfkant levende Bacchusklant. c. Caravaggio. David met het hoofd van Goliath. Hoofd met weer zo'n gruwelijk grimas . d. De madonna van de

palfreniers ook van Caravaggio. De heilige Anna staat als een donkere schim toe te zien hoe Maria als een wereldse, weelderige dame met haar voet, waarop die van het

kind rust, de slang van het kwaad vertrapt. Volgens Cor een ongebruikelijke voorstelling, meestal vertrapt het Kind de slang. d. Caravaggio. Johannes de Doper. Een nog jonge Johannes in diagonale compositie, links het lam rechts zijn rode mantel. Sterk in beeld gebracht met maar weinig wat de aandacht afleidt. In deze zaal ook een beeldengroep van Bernini: Aeneas ontvlucht Troje. Aeneas draagt zijn vader Anchises op zijn schouders en zoontje Ascanius aan de hand. Een hoog opgestapelde compositie, maar voor Bernini nog statisch en met in zichzelf gekeerde figuren. Weer buiten wandelen we over de Pincioheuvel in de zon. Onze hoofden worden af en toe overhuifd door de schaduw van donkergroene koepels van de heerlijke pijnbomen. Pini di Roma Respighi. Tussen lanen en hagen vangen we een glimp op van blanke tempeltjes, paviljoens, palazzi en beelden. Genieten! Cor leidt ons naar de westkant van de Pincio en daar, staand op een soort esplanade ligt Rome badend in de namiddagzon aan onze voeten! We zien de Gianicoloheuvel aan de overkant, de St. Pieter en al die kerken en paleizen die we deze zes dagen bezochten of nog gaan

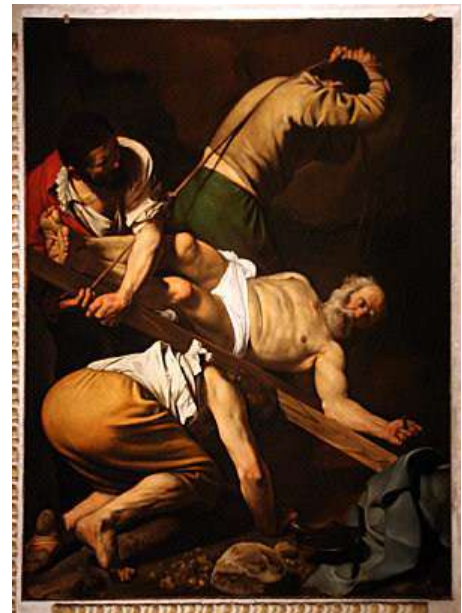


bezoeken. Dit is Rome zien en hopelijk nog niet direct sterven!

We bezoeken de **Santa Maria del Popolo**, een Franciscanerkerk. Vroegrenaissance gebouwd onder Sixtus IV. Belangrijkste voor ons is de Cerasi-kapel met weer twee mooie Caravaggio's. 1. de bekering van Paulus. Paulus ligt na het horen van Christus woorden "Saulus, Saulus, waarom vervolgt ge mij" hulpeloos op de grond gesmakt. Zijn bonte paard is vanuit

kikkerperspectief

gezien, hij beurt zijn voorbeen op om niet op Paulus te trappen. 2. De marteldood van Petrus. Spectaculair schilderij in een betekenisvolle, kruisvormige compositie. Wat we zien is meer het arbeid technisch probleem voor de beulen: hoe krijgen we het kruis met Petrus erop overeind? De ene trekt aan een touw over zijn schouder, een ander probeert met zijn schouder onder het kruis te komen om het zo omhoog te duwen. Petrus zijn gezicht is in een innerlijk overweging van zijn lijden en toont geen zichtbare smart. Hier wordt niet de triomf van de marteldood getoond, zoals de Kerk meestal graag wil zien, maar de bereidheid haar te ondergaan.



We gaan op een gezellig terras aan de Piazza del Popolo aan de wijn. Naarmate de goede werking van de Bacchusdruif in ons voelbaar wordt, kaatst de late middagzon

heviger op de marmeren architecturale opbouw van de Pincioheuvel, de pini eromheen lijken met hun donkere hoeden juist alle licht te absorberen. **Jan Smit.**

Vrijdag 30 maart.

In de frisse ochtendzon wandelen we richting Tiber.

Rome ligt schitterend aan onze voeten. In de bus hebben we alle ruimte, iedereen heeft een zitplaats!



We rijden o.a. langs het Forum Romanum en het grote monument van Vittorio



Emanuele II. De gaten die we in de oude muren zien zijn het werk van "koperdieven". We komen langs de Boog van Constantijn, de tempel van Hadrianus, de Palatijn met het badhuis en het circus Maximus (300.000 toeschouwers).

Nu zien we de piramide van Caius Cestius (volkstribuun), tijdgenoot van Augustus, hij stierf in 12 v.Chr. en liet een piramide bouwen naar Egyptisch model.

We rijden langs markthallen en op de via Ostiense gaan we langs de Centrale Montemartini, een museum waar tussen oude dieselmotoren prachtige witmarmeren beelden staan uit de Capitolijnse Musea.

Ook de expositieruimte is heel speciaal, nl. een oude elektrische centrale.

We arriveren bij de **San Paolo fuori le Mura.**

Waarom staat deze kerk zo ver buiten het centrum van de stad?

In het heidense Rome zou een christelijke tempel onacceptabel zijn geweest.

Waarom precies op deze plek?

De Apostel Paulus was na zijn bekering en verschillende zendingsreizen in conflict gekomen met het Hoofdkwartier in Jerusalem.

Het ging o.a. om de praktijk, heidenen zónder besnijdenis tot de christengemeenschap toe te laten.

Paulus wilde er een wereldverhaal van maken, een evangelie los van de joodse wet verkondigen aan Grieken en Romeinen.

Hij wordt in Caesarea gevangen gezet (58-60) en naar Rome gevoerd.

Als Romeins burger kon hij zich op de keizer beroepen.

Tijdens het bewind van Nero wordt hij onthoofd en op zijn graf ontstaat een plek van devotie. Constantijn laat een enorme basilica bouwen aan de Via Ostiense, deze wordt net als de Sint Pieter in 326 ingewijd.

In 386 heeft Theodosius de kerk uitgebreid en de ingang verlegd naar de andere



kant. In de vroege middeleeuwen is er een benedictijner abdij bijgebouwd.

Als wij in het atrium naar Corluisteren, komen schoolkinderen aan met een aantal begeleiders. Ze doen de Kruisweg met muziek, héél gedisciplineerd.

Het kerkgebouw heeft een veelbewogen geschiedenis achter de rug.

Blikseminslag, aardbeving, plundering, verschillende

verbouwingen en dan nog in 1823 een grote brand (nalatigheid), ook marmer kan branden, het grootste deel is verdwenen.

Het transept staat er gedeeltelijk nog en het apsis mozaïek is gespaard, maar heeft later veel te lijden van alle herstelwerkzaamheden. Overal wordt voor de restauratie gecollecteerd, zelfs uit Rusland komt een donatie van tsaar Nicolaas I.

De kerk die we nu zien is dus een replica uit de 19^e eeuw, naar tekeningen van de "oude" kerk.

Buiten zien we het atrium, een monumentale ruimte, er staan honderdvijftig zuilen en in het midden een beeld van Paulus. Op de sokkel staat DOCTOR GENTIUM, op het timpaan zien we een mozaïek: het Lam staat op een heuvel, kudden haasten zich naar de



vier waterstromen die van de heuvel af komen, verder zien we Christus, aan weerszijden Petrus en Paulus en hieronder de vier profeten Jesaja, Jeremia, Ezechiël

en Daniël. Deze ruimte was bedoeld om de behoeftigen te ontvangen en deze van voedsel te voorzien.

De Christenen hebben dit gebruik van de Joden overgenomen, verantwoordelijkheid nemen en voedsel delen.



Binnen valt de RUIMTE op, met luxe uitstraling.

Hier heeft Theodosius bewust voor gekozen, hij wilde ook de toplaag van de maatschappij erbij betrekken.

Boven de zuilen zien we de pausen in medaillons, ook Benedictus XVI (Ratzinger) is al



afgebeeld, hij is nr. 265!

Het hoofdaltaar bevindt zich boven het graf van Paulus (steen met klein gat erin!) er staat een gotisch baldakijn van Arnolfo di Cambio uit 1285. Rechts van het altaar staat een 12^e eeuwse Paaskandelaar van Vassaletto, prachtige scènes uit het lijdensverhaal.(5,60m hoog). Apsis mozaïek: Helemaal bovenin een medaillon met de naam Honorius PPIII, aan de

rechtervoet van Christus ligt een klein poppetje, dit is Paus Honorius III (1216-1227).

Hij heeft dit mozaïek laten aanbrengen.

Met de rechterhand maakt Christus het bekende gebaar: ringvinger en duim die samen een cirkel vormen (volmaaktheid), de drie overblijvende vingers verwijzen naar de Drie-eenheid. Christus heeft een geopend boek in de linkerhand.

Voor ons rechts van hem staan Petrus en Andreas, links staan Paulus en Lucas, hij was bij Paulus in Rome gebleven, in afwachting van zijn martelaarschap.

In de top van het mozaïek missen we de hand van God de Vader en ook de duif (Heilige Geest) ontbreekt.

In een kapel zien we ook nog een houten crucifix uit 1300, dat gespaard bleef.

Het claustrum, eerste helft XIIIde eeuw van de Vassaletto familie, goed geconserveerd, sfeervol.

Paulus heeft grote betekenis gehad voor het christendom, hij had een filosofische instelling en je zou hem de eerste christelijke theoloog kunnen noemen. .

Na alle informatie van Cor en al het moois dat we gezien hebben, een lamme hand van het schrijven, IS ER KOFFIE!.

Met de bus gaan we naar de **catacomben van Domitilla**.

We zijn te laat, maar Cor krijgt het voor elkaar!

Een aardige broeder die in Steyl gewoond/gewerkt heeft wil ons nog wel rondleiden.

Mogelijk zijn dit de oudste catacomben van Rome.

Dit complex bestaat uit vier verdiepingen, met een gang van zeventien kilometers, een ondergrondse basilica uit de 4^e eeuw, gewijd aan de martelaren



Nereus en Achilleus, elitesoldaten die weigerden Christenen te doden onder Diocletianus, keizer van 284-305. Zij liggen begraven onder de apsis van de basilica. Naast hen is er nog een graf, hier was Petronilla de dochter van Petrus begraven. Er zijn hier meer dan 100.000 doden begraven.

We lopen door vrij smalle gangen, links en rechts van ons loculi, waar de doden in geborgen werden, soms een flard van een tekening, ook kleine scherven marmer met letters of tekens.

Symbolen: Christus = Goede Herder, Christus = Filosoof, met boekrol Christus = Figuur die het Orante gebaar maakt, Vis-Visvangst = Christenen die gered worden, Visser = Christus, de Redder, Water = negatieve betekenis, Kruis = idem, alleen slaven werden gekruisigd, Schip = Kerk en het menselijk leven, dat stormen krijgt te doorstaan, Anker = veiligheid, vastheid.

De catacomben zijn genoemd naar Flavia Domitilla, mogelijk een kleindochter van Vespasianus. In de 1^e eeuw schonk zij het land aan de Christenen. Zelf werd ze verbannen naar het eiland Ponsa.

We hebben nog één bezoek op ons programma staan en daar wandelen we nu naar toe: De **Fosse Ardeatine**, een oorlogsmonument uit de Tweede Wereldoorlog.

In juli 1943 wordt Mussolini, il Duce afgezet en gevangen gehouden in de Abruzzes. De Duitsers bezetten Italië. Op 23 maart 1944 pleegt het verzet een aanval op een eenheid van 160 SS'ers die door de Via Rasella trekken.

Een op een handkar verstopte springlading wordt tot ontploffing gebracht en er worden ook een aantal granaten op de SS'ers gegooit.

Er sneuvelen tweeëndertig personen en er zijn ook verschillende gewonden.

De omliggende huizen worden geplunderd en er komt bevel van Hitler: voor elke dode Duitser moeten tien Italianen gefusilleerd worden.

Op 24 maart worden driehonderd gevangenen, o.a. uit de Regina Coeli gevangenis naar deze plek op de Via Ardeatine gebracht. Dan krijgt de commandant het bericht dat er nóg een gewonde is overleden. Hij geeft opdracht om vijftien willekeurige mannen/jongens uit de buurt op te pakken. De hele groep, totaal driehonderdvijfendertig personen wordt gefusilleerd en daarna wordt nog een bom op de groeve gegooit. Als op 5 juni Rome bevrijd wordt en de familieleden naar hun geliefden gaan zoeken is niemand te herkennen.

Mussolini ontsnapt, maar wordt kort na de bevrijding neergeschoten en zijn lijk wordt in Milaan op Piazza Loreto opgehangen.

In Predapio waar hij geboren is heeft men van zijn graf een bedevaart plek gemaakt. Voor de groep gefusilleerden, waaronder zeventig joden, bevonden zich boeren, professoren, studenten, ambtenaren, diplomaten, kooplieden, werd een indrukwekkend mausoleum gebouwd, vlak bij de plek waar het drama zich voltrok.

Als wij er zijn liggen op veel grafstenen nog bloemen. (De herdenking is natuurlijk nèt geweest). De commandant is veroordeeld vanwege de vijf extra slachtoffers!

We zijn er stil van, dit is een afschuwelijk stuk historie van Rome.

We volgen Cor in de zon op zoek naar een terras. Dat vinden we niet, maar wel een kraam. We kunnen drinken en ook panini, lekker opgewarmd, krijgen.

We vlijen ons neer op stoepjes en wat beschikbaar is, een relaxte picknick in de zon...

Dan gaan we op zoek naar de bushalte, we lopen over de Via Apia Antica en genieten!

De bus laat lang op zich wachten, maar het is heerlijk om ook de sfeer van het landelijke Rome te ervaren.

Gelukkig kunnen we nog net een kaartje bemachtigen voor het **Vaticaanse Museum**.

Eileen.

In de moderne entree en op de trappen van het museum is het opmerkelijk rustig. Is ons vandaag een bijzonder voorrecht beschoren?

Met het al bekende devies van Cor "handen in de zakken en wandelen tot...."stoppen we pas bij het eerste object dat niet voorbijgegaan mag worden: het Stefaneschi triptiek van Giotto. Stond in de oude St. Pieter voor het hoofdaltaar. Christus zit op het middenpaneel op een troon. Voor het eerst sinds de Oudheid iemand die zittend met zijn knieën echt naar voren steekt, ruimte inneemt, zegt Cor. Dit lijkt ons zo vanzelfsprekend, maar was een verworvenheid van Giotto en een belangrijk moment in de kunstgeschiedenis. Zaal 4. Van Melozzo da Forlì een schilderij: portret van paus Sixtus. De paus zittend en profiel.





Zaal 8. De Rafaelzaal. Hier kunnen wij de ontwikkeling van Rafael als schilder volgen aan de hand van een aantal werken van hem.

1. De kroning van Maria uit 1502. Jeugdwerk nog in de stijl van Perugino, zijn leermeester "met de poppenmondjes". 2. De madonna van Foligno (1512) laat zien dat Rafael in tien jaar als schilder tot volle ontplooiing is gekomen. In de compositie is een doorgaande beweging te zien tussen Maria met kind in de hemel (met engeltjes half verscholen in de wolken) en de heiligen en schenkerfiguur op aarde. Maria en het weerspannig Jezuke op haar schoot heel mooi door de donkere contour van haar mantel omsloten. Licht, illusionair landschap. Rafael in een harmonisch en esthetisch hoogtepunt!

3. De Transfiguratie 1520. Rafaels zwanenzang, zijn

laatste werk. Een heerlijk verlichte Christus tussen Mozes en Elia op de berg Tabor. Petrus, Jacobus en Johannes raken er door verblind. De scene beneden op aarde met beroering door het gebeuren met de bezeten jongen, is in een flakkerend licht-donker afgewisseld met stralende rode en lapis lazuli kleurpartijen. Van Leonardo da Vinci een heilige Hiëronymus. Is onvoltooid, maar des te beter kun je zien hoe Leonardo de compositie met een paar warm



oplichtende okertonen (Hiëronymus en de leeuw) tegen

de donkere achtergrond neerzet. Giovanni Bellini.

Christus van het kruis genomen. Aangrijpende scene, het rechtop gehouden dode lichaam van Christus wordt ondersteund door Josef van Arimathea. Christus' handen worden gestreeld door Maria Magdalena. Achteraan staat Nicodemus met een potje met balsem. De figuren staan dicht opeen als in een reliëf van steen. Warm oker en rood als in avondlicht.

Zaal 12. Caravaggio's Graflegging. Het moeizame neerleggen van het bewegingloze lichaam van Christus door de twee mannen is overtuigend realistisch, de dramatiek wordt verhoogd door het

clair-obscur. Waar de vrouwen woorden te kort schieten, spreken zij met pathetisch opgestoken handgebaren hun verdriet uit. De elleboog in rode stof van de rechter man is bijna aanraakbaar en verhoogt nog onze betrokkenheid.

Maar wij vragen ons nu toch wel af: waar zijn al die drommen bezoekers die je bij deze meesterwerken zou verwachten? Nu weer met de handen in onze zakken door zalen met geografische landkaarten en nors of juist meewarig kijkende keizers. De cortiles (binnenhoven) met hoogtepunten van antieke beeldhouwkunst worden door Cor wel uitvoerig besproken.

1) Lyssipos' Silenus met de jonge Dionysos als vertederende vader met zijn zoontje, hier is Silenus nog niet die dronken, uitgezakte oude kerel zoals je hem vaak ziet. 2) De beroemde marmeren keizer Augustus met opgestoken hand als veldheer. Cor gaat nu uitweiden over de goddelijke status die Augustus zichzelf toekende als directe nakomeling, in de zoveelste



generatie van Aeneas, zoon van godin Venus en aardse Anchises. De buik en borst van Augustus is gebeeldhouwd in de Griekse, droge stijl van Polykleitos en toont met het patroon van ribbels en welvingen "het ideale wasbord". 3) De marmeren Apoxyomenos, kopie naar Lyssipos uit 320 v. Chr. 4) De Apollo Belvedere. Romeinse marmeren kopie naar een Grieks hoog-klassiek brons. Deze Apollo gold vooral in de classicistische 18^e



en 19^e eeuw als het absolute hoogtepunt van de Oudheid. Wij moderneren durven het aan, de archaische en vroeg klassieke periode te prefereren, waarvan de anatomie het ideale nog net niet bereikt heeft. 5) De

Laocoöngroep, die in 1506 werd herontdekt dicht bij de ruïnes van de Domus Aurea van Nero, stamt uit 40 v.Chr. De betekenis van deze beeldengroep kon men herleiden aan de hand van een beschrijving door Plinius de Oudere in zijn *Naturalis Historia*. Paus Julius II was er als de kippen bij en kocht het op. Michelangelo bewonderde het om zijn bijna barokke draaiing van de midden figuur Laocoön. De priester waarschuwde de

Trojanen voor de list van het vertrek van de Griekse vloot met het achterlaten van het houten paard.

Een Mithras marmerbeeld. De manier waarop de beeldhouwer zijn Mithras, de stier onder de bek pakt, zegt ons dat hij het niet precies geweten heeft: zijn vingers moeten in de neus grijpen!



Cor kijkt op zijn horloge: "we zitten keurig op tijd, mijn schema klopt helemaal, we boffen vandaag dat het zo rustig is, op naar de Stanza dell'Incendio". De brand in de Borgo-wijk. Links slaan de vlammen uit de huizen. Een man houdt zich vast aan de bovenrand van een muur, klaar om af te springen. Een vrouw geeft haar baby aan over de muur. Hier verbeeldt Rafaël eigenlijk een scene uit de Aeneas, waar Aeneas uit het brandende Troje vlucht, met zijn vader Anchises op zijn rug en zijn zoontje Ascanius aan zijn hand.



Dit is overtuigender weergegeven dan Bernini doet met zijn beeld dat wij zagen in de Villa Borghese. Rechts dragen vrouwen kruiken met bluswater aan. In het midden zien we hoe paus Leo IV met zijn zegenende hand de brand bezweert. Op de achtergrond een afbeelding van de oude St. Pieterskerk met narthex en mozaïeken. Stanza di Costantino, Stanza di Eliodoro, van Rafaël en leerlingen, overgang naar het maniërisme.

Stanza della Segnatura. Rafaels' fresco's gewijd aan de geopenbaarde en de natuurlijke Waarheden. Hier zijn Geloof, Theologie en Filosofie van het Ware en Schone tot eenheid gebracht! Geloof zien we in het halfronde boogveld met het dispuut over het Sacrament. In de hemelsfeer zetelt Christus God de Vader, Maria, Johannes de Doper en de apostelen op de wolken, door engelen gedragen. In de aardse sfeer is Christus vertegenwoordigd door de hostie op het altaar. In aanbidding en dispuut voert een grote schare aan bekende en onbekende pausen, bisschoppen, kerkleraren het dispuut over het geloof en het sacrament. De twee sferen zijn tegengestelde rondingen die samen een ruimtelijke eenheid vormen. Wat moet je met woorden over geloof en God nog toevoegen aan dit beeld van genot aan zinnelijke en morele waarden van Rafael?

School van Athene. Gewijd aan de (neoplatoonse) Filosofie. Door de perspectivische opbouw van de ruimte en het plaatsen van Plato en Aristoteles voor de uitgang van een gewelf met de heldere hemel erachter is er een geweldige dieptewerking ontstaan. Voor mij is dit fresco het meest overtuigend "gat in de muur" dat ik ooit heb gezien! En dan dat heldere licht en die bonte tover aan kleuren die op en tussen al die personen valt! Rafael op zijn best. Hij is hier op een kort, maar zeldzaam gelukkig moment in de schilderkunst waarop anatomie, klassieke architectuur en humanistisch mensbeeld tot

eenklank is gebracht. Wie weet was het voor de waardering van de goddelijke Rafael niet eens zo ongelukkig dat hij zo jong gestorven is, want anders zou het kunnen gebeuren dat de zoon van zijn kunst door het nog groter genie en visioen van



Michelangelo al bij zijn leven overschaduwd zou worden? Maar Diogenes ligt wel erg liederlijk iedereen in de weg!

De Parnassus. Fresco gewijd aan de epische- en lyrische poëzie en proza. Onder aanvoering van Apollo met zijn viool musiceren en delibereren muzen en poëten op de hel verlichte berg of onder de lommer van olijfbomen.

Cor wordt onderbroken door de suppoosten. Zij brengen mompelend maar gedecideerd het ongehoorde Woord over hun lippen: ANDARE CHIUDERE. De schrik slaat ons om het hart: en we moeten nog de Sixtijnse.....

De Sixtijnse Kapel is een eenschepige ruimte, in 1483 onder paus Sixtus IV gebouwd. Het interieur heeft in elke lange wand zes vensters waarboven lunettenbogen en een gewelfd plafond. De lage muurgedeelten hebben een dubbele rij fresco's met het Oude en Nieuwe Testament. De onderste begint met het leven van Mozes en de bovenste loopt door tot het Laatste Avondmaal van Jezus. Er zijn een aantal verticale verbindingen, Mozes bijv. wordt gezien als een wegbereider voor Christus. De fresco's zijn geschilderd door meesters van de Toscaanse en Umbrische School in de tweede helft van de 15^e eeuw: Perugino, Botticelli, Roselli en Signorelli. Het was het beste wat in die tijd gemaakt werd. Maar dan in 1508 begint Michelangelo aan zijn geweldige



cyclus in de gewelven op Genesis 1 en dan worden zij, vergeleken met hem, gedeclasserd tot leuke prentenboeken! Het Scheppingsverhaal van Michelangelo wemelt van volplastische, zich in alle mogelijke wendingen bewegende reuzen. M. verbeeldt niet het scheppingsverhaal, hij schept zich een eigen kosmos met een wolken optassende God de Vader die

elektrische energie uitstraalt omstuwd door een contingent engelen! We zien hoe God op de vierde dag zon en maan schept. En daar, waarachtig, kijken we God van achteren op Zijn billen! Wie heeft dat voor M. ooit gedurfd? God heeft Zijn startraketten zojuist ontstoken en tjoekert door de lege ruimte. We komen ogen en nekspieren te kort om in het halfdonker kerels van Sibillen en volmaakte ignudi (naakte jongelingen) te onderscheiden. We zouden in de zevende hemel geraakt zijn als we hadden mogen zien wat we hadden kunnen zien, ware het niet, dat een cordon van suppoosten al dwingender om ons heen het door ons al geduchte



woord ANDARE CHIUDERE uitspreken. De chef van de suppoosten kijkt zo pertinent als een scheidsrechter die zonet een dubieuze penalty heeft gegeven! Het Laatste Oordeel, wordt door hem geveld.



Jan Smit.

Zaterdag 31 maart.

Wij verlaten ons hotel en lopen langs de kolossale bakstenen muren die Paus Leo IV heeft laten bouwen om het Vaticaan te beschermen.

In 846 hebben de Saracenen flink huisgehouden in Rome en hebben ze zowel de Sint Pieter als de San Paolo fuori le Mura geplunderd.

Paus Leo IV is afgebeeld in de Stanze van Rafael (brand in de Borgo), waar hij vanaf de loggia van de oude Sint Pieter een zegenend gebaar maakt.

We gaan met de bus naar de Aventijn en komen langs de **Santa Prisca**, de deur is open en Cor wordt heel enthousiast.



Dit is een kerk uit de 4^e eeuw, gebouwd op de plek, waar Aquila en Prisca gewoond hebben, goede bekenden van de Apostel Paulus, die hen noemde in zijn brieven, "doe de groeten aan Prisca en Aquila".

Onder de kerk bevindt zich een Mithras heiligdom met schilderijen uit de 3^e eeuw. Cor probeert het, maar helaas, we komen er niet in.

Een stukje verder en... Rome ligt in een breed panorama aan onze voeten.



Dan: de **Santa Sabina**, oorspronkelijk een kerk uit 430, de laatste restauratie was in 1936. Een sober geheel, met de vorm van een oudchristelijke basiliek, drie schepen, gescheiden door antieke Korinthische zuilen en tot manshoogte uitgehakte cannelures.

Deze zijn mogelijk van een

Diana tempel afkomstig, spolia zuilen (hergebruik).

In de vensters zien we iets onbekends, seleniet, dit is doorschijnend marmer.

Het hekwerk vóór in de kerk is van marmer versierd met oudchristelijke motieven. In deze afgescheiden ruimte komen monniken bij elkaar om te bidden/zingen. (schola cantorum). We zien een mooi en interessant mozaïek, twee vrouwenfiguren met de tekst ECLESIA X CIRCUMCISIONE en ECLESIA X GENTIBUS (denk aan Paulus, die alle volkeren bij de kerk wilde betrekken).

In 1200 komt Dominicus uit Spanje en krijgt van de Paus toestemming om een orde te stichten en zich hier te vestigen. De tuin is een Hof van Sinaasappelbomen, Dominicus zou de moederplant hebben meegebracht!

De dominicanen gaan gekleed in zwart/wit, worden de honden van de Heer en de waakhonden van de Leer genoemd.



In het linker zijschip zien we in de kapel van Catharina van Siena "de Madonna del Rosario" van Sassoferrato, 17^e eeuw, in mooie heldere kleuren.

Madonna en kind overhandigen aan Dominicus en Catharina een rozenkrans.

Het plafond is versierd met scènes uit het leven van Catharina (ontvangt de stigmata).

Zij had veel invloed en heeft bewerkstelligd dat de Paus terugkeerde uit Avignon. Vlakbij bevindt zich de kerk van **San Alessio**, met een barokke façade uit 1750 en een middeleeuwse campanile. Cor vertelt het verhaal van Alessio: Hij trouwde een meisje, maar kreeg nog dezelfde avond spijt, hij verlaat haar, vaart met een boot weg en belandt uiteindelijk in de woestijn van Edessa in Syrië. Hier leeft hij jaren lang als kluizenaar, waarna hij terugkeert naar Rome en leeft als clochard onder de trap van zijn ouderlijk huis op de Aventijn. Niemand, die hem herkent!

Als hij na zeventien jaar overlijdt, wordt de Paus erbij gehaald. Die vindt een briefje in zijn hand en zo kan hij een graf mét een naam krijgen.

In de San Clemente bevindt zich een fresco van dit verhaal.



We gaan verder naar de Piazza dei Cavalieri di Malta en piepen even door het sleutelgat van de **Priorato di Malta**, in de verte de koepel van de Sint Pieter, daar vóór een mooie groene haag.

De organisatie van de Maltezer Ridders heeft zich gesplitst, de Johannieters zijn protestant, de katholieken noemen zich Maltezers. Ze doen goed werk in anonimiteit. Embleem rood achtpuntig kruis op zwarte achtergrond. Oorspronkelijk verzorgden ze de veiligheid op de

pelgrimsroute naar Jerusaleem.

Kardinaal Rezzoni heeft Piranesi, de 18^e eeuwse "fotograaf" van Rome opdracht gegeven om dit plein en het poortgebouw vorm te geven.

We kijken naar de Palatijn: Alles wat nu baksteen is, was in de Romeinse tijd bekleed met marmer/stuc.

Keizer Augustus is als eerste hier gaan wonen, op de plek waar het huis van Romulus en Remus gestaan heeft.



We kijken op het Circus Maximus, een U vormige arena tussen Palatijn en Aventijn in. Hier werden voornamelijk paardenrennen gehouden (vierspan).

In het midden liep over de lengte een lage, brede muur, waarop standbeelden en obeliskken stonden. Het circus werd in de Etruskische tijd aangelegd, 6^e eeuw v.Chr. Er was plek voor 200.000 toeschouwers en ook de keizer kwam kijken.

Hier vond de Sabijnse maagdenroof plaats. (Romulus nodigde de Sabijnen uit om met vrouwen en kinderen te komen "feesten".

We lopen langs wéér een historische plek:

Hier woonde Paus Gregorius de Grote als kloosterling in een cel in de tuin van zijn ouderlijk huis. Hij stichtte daar een Benedictijnen klooster en nodigde elke dag een groep armen uit met hem de maaltijd te gebruiken.

Hij is de Paus, die tijdens een boeteprocessie, Rome werd geteisterd door de pest, boven het Mausoleum van Hadrianus een engel zag, die het zwaard in de schede stak. God had de smeekbede verhoord. Daarna kwam de naam Castel Sant'Angelo in gebruik. Gregorius schonk alle landgoederen van zijn familie weg, dit was het begin van de Pauselijke Staat, de straat heet Via San Gregorio.

Als we op het hoogste punt aankomen, kijken we op de binnenkant van het Colosseum. Een enorm bouwwerk, bijna alle tribunes zijn gesloopt. Er was plek voor 50.000 toeschouwers, er werden gladiatoren gevechten en ook gevechten tegen wilde dieren gehouden, dit duurde tot 523.

Bij de openingsfeesten in het jaar 80, die meer dan drie maanden duurden, werden negenduizend wilde dieren gedood!



Er was ook een constructie om een groot zeil te spannen over het theater, zodat men overdekt kon zitten. De naam dankt het gebouw aan het kolossale beeld van Nero dat vlakbij het Amfitheater gestaan heeft.

De **Palatijn**, één van de zeven heuvels van Rome ligt veertig meter hoger dan het **Forum** en werd v.a. de 1^e eeuw de plek waar de keizers hun paleizen lieten bouwen.

De woorden paleis, palace, palast en palais vinden hun oorsprong in Palatino.

Koffie gaat vandaag niet lukken, maar Cor blijft enthousiast vertellen en dit werkt inspirerend.

Het is gezellig druk tussen de resten van het oude Rome. We zien het tempeltje van de Magna Mater, Cybele godin van de vruchtbaarheid uit het Midden Oosten,



afgebeeld met een stadsmuur op het hoofd. Haar priesters geselden zichzelf, droegen vrouwenkleren en moesten zich zelfs castreren, de priesteressen dansten in extase en gebruikten "narcotica" om in trance te geraken.

Het Huis van Livia, de moeder van Tiberius, hier zien we resten van opus reticulatum, metselwerk typisch voor de eerste eeuw. .

Dan komen we bij het paleizencomplex van Domitianus, dat boven de restanten van het paleis van Nero gebouwd. Drie etages hoog, een enorm complex van marmer, met vloerverwarming, een grote dinerzaal, een troonzaal, vergaderzaal en bibliotheek.



We moeten wel onze fantasie gebruiken om er een voorstelling van te kunnen maken.

We zien ook een fontein met een kunstmatig eiland in een waterpartij (koel!).

Verder was er ook een stadion, voor militaire oefeningen gebruikt, oorspronkelijk een deel van de tuin, een hippodroom en een nymphaeum.

We zijn nu bij de tempel van Julius Caesar, gebouwd op de plaats waar de crematie in maart 44 plaatsvond. Hij werd later vergoddelijkt door het volk.

We gaan het Senaatsgebouw of te wel de Curia in.



Langs de zijmuren stonden de zetels van driehonderd senatoren.

Nu is het een expositieruimte en Meike komt eindelijk aan haar trekken! GLAS!

De muren van baksteen, waren vroeger met marmer bekleed.

We zien wel in marmer een laag muurtje met een reliëf, een varken, een schaap en een stier, zij werden eens in de vijf jaar geofferd, langs een magische grens.

De zuil naast het Senaatsgebouw is van Phocas, een Byzantijnse keizer, die in 608 de vrede met Rome had hersteld (denk aan het Pantheonverhaal).

Dáár stonden politici het volk toe te spreken, Cicero was de mooiste/ beste spreker.

Lapis Niger, in de 19^e eeuw is hier de oudste Latijnse inscriptie opgegraven, 6^e eeuw v. Chr.

We zien de restanten van de Regia, deze brandde in 36 v.Chr. af en werd later in marmer herbouwd. Hier waren de Annalen van de stad, het Archief, het Sacrarium van Mars, de heilige schilden en lansen ondergebracht.

Numa Pompilius, de tweede koning, was de stichter van de Romeinse Staatsgodsdienst en de eerste Pontifex Maximus. Numa's dochters waren Vestaalse maagden, deze moesten het vuur voor Vesta brandend houden, belangrijk voor het voortbestaan van Rome.

De Pontifex Maximus maakte het vuur eenmaal per jaar aan. We zien hier de binnenplaats van het klooster van de Vestaalse maagden.

Er staan nog een paar beelden. Zes meisjes waren in functie en zes in opleiding.

De meisjes waren zes tot tien als ze uitverkoren werden door de Pontifex Maximus.

In de beginperiode dienden ze de godin vijf jaar, later mochten ze het klooster pas als ze veertig waren verlaten en trouwen. In geval van onkuisheid werden ze ingemetseld in kapellen buiten de stad, dus levend 'begraven'.



We lopen over de Via Sacra naar de Boog van Titus, in 81 door de Senaat opgericht als blijvende herinnering aan de oorlog tegen de Joden en de verwoesting van Jerusaleem in 70. Nadat het Forum jarenlang gebruikt was als weideplaats voor het vee, Campo Vaccino, werd in 1821 de Boog blootgelegd en gerestaureerd.

Op de reliëfs zijn fragmenten uit de strijd te zien en ook van zijn triomftocht v.a. het Marsveld over de Via dei Triomfi en de Via Sacra naar het Capitool.

Met toestemming van de Senaat mocht de keizer zo'n triomftocht houden wanneer hij een beslissende overwinning had behaald en er minstens vijfduizend vijanden in de strijd waren gesneuveld. De pronkstukken van de buit werden voorop gedragen.

Op de reliëfs zijn de trompetten, de tafel voor toonbroden en de zevenarmige kandelaar te zien, helemaal links een man

met een "aktetas" waarin de stenen tafelen zich zouden bevinden! (volgens H.Mulisch). Dit is een greep uit de grote groep monumenten, die Cor vandaag met ons "doornam".
Eileen.



Vanaf het Forum lopen wij de wijk in bij de Via Cavour. Cor heeft geen restaurant afgesproken en we gaan op goed geluk La Piazzetta in. Het is een goede keuze. Ieder mag weer à la carte bestellen en ik ga weer voor de fettucine funghi. Heerlijk! Vlakbij



is de Vicolo del Buon Consiglio waar wij de elektrische fietsen gaan ophalen. Het blijken redelijk kleine fietsen te zijn, dus Eileen en Thea stappen er ook op. Marijke vindt het doodeng maar ze gaat het toch proberen. Broer Jan houdt een wakend oog en wij gaan op weg achter Cor. Langs het Colosseum, gewoon je arm naar links uitsteken en gaan! Het lukt nog ook, de automobilisten van Roma houden gewoon

rekening met ons! De eerste stop is bij de **boog van Constantijn**, die werd gebouwd omstreeks 315 n.Chr. om de overwinning van keizer Constantijn op Maxentius bij de Pons Milvius in 312 te vieren. Behalve de reliëfs van Constantijn kwam het meeste materiaal van andere monumenten zoals van Trajanus, Hadrianus en Marcus Aurelius waardoor de stijl een combinatie van verschillende andere is geworden.

Cor vertaalt de tekst in het midden: Aan de Imperator Caesar Flavius Constantinus hebben de senaat en het volk van Rome deze triomfboog gewijd, omdat hij door

goddelijke inspiratie en geestesgrootte met zijn leger ten behoeve van de staat zowel de tiran als tegelijk ook diens hele aanhang met rechtvaardige wapens gestraft heeft. Links boven wordt de barbarenleider door Marcus Aurelius gekroond ten overstaan van het Romeinse leger. Op de achtergrond staat de boog van Tiberius op het Forum Romanum en daarnaast worden krijgsgevangenen voor de keizer geleid. Rechtsboven Marcus Aurelius spreekt zijn soldaten toe en rechts daarvan worden een zwijn, een schaap en een stier geofferd! De betekenis hiervan heeft Eileen hierboven uitgelegd.

De volgende stop is bij de **Bocca della Verità**. Door het glas zien wij toeristen een hand in de "mond" steken. De traditie wil dat de mond dicht klapte wanneer een leugen was verteld! Aan de overkant de **kleine tempel van Hercules** met de Tritonfontein van Carlo Bizzaccheri ervoor.



Op de piazza di Campitelli zien wij de **Santa Maria in Campitelli**. Deze kerk is ontworpen door Carlo Rainaldi, een leerling van Bernini, in de vorm van een Grieks kruis met daarachter weer een kleiner Grieks kruis. Er is een mis aan de gang dus wij sluipen er weer uit.

Even later staan wij bij de **Fontana delle Tartarughe** (schildpadden fontein). Cor vertelt dat Vergilio Mattei, die in het *palazzo* er tegenover woonde verliefd was op een Romeins meisje. Hij hield echter ook van gokken en had veel schulden. Voor de vader van het meisje was dat reden dat hij geen goedkeuring gaf voor een huwelijk. Mattei nodigde de vader van het meisje uit voor een etentje bij hem thuis. Hoewel de man inging op de uitnodiging, bleef hij onvermurwbaar aangaande het huwelijk. Maar daar had Mattei al op gerekend! Hij riep de man na: "Kom morgenochtend maar eens terug, dan zult u eens zien wat ik in één nacht voor elkaar weet te krijgen!" De volgende ochtend na een lange nacht van eten, drinken en praten zwaaide Mattei enthousiast één van de ramen open. "Dit is het bewijs dat ik nog steeds rijk ben".



"Deze fontein heb ik in één nacht laten bouwen voor de vrouw van mijn hart". De vader

van het meisje keek uit het raam. En inderdaad - er stond plotseling een beeldige fontein op het pleintje voor het *palazzo*. Hij was zo verrast dat niets het huwelijk tussen Vergilio Mattei en het meisje meer in de weg stond. Mattei heeft het raam dicht laten metselen, zodat niemand ooit meer vanuit het raam naar de fontein kon kijken. Deze fontein stond overigens aan de rand van het getto. Hier konden de joden water halen!

We fietsen weer verder passeren het **Palazzo del Monte di Pietà** waar de bank van lening is gevestigd. Hier zijn voor weinig geld hele mooie dingen te koop volgens Cor. Even later stappen we af bij het **Palazzo Spada**. Rond 1550 door Giulio Mazzoni gebouwd voor kardinaal Capo di Ferro (hij representeerde de Franse koning Hendrik II bij het Vaticaan). De voorgevel is versierd met reliëfs en beelden van o.a. Julius Caesar, Romulus en Numa. De binnenplaats heeft fraai pleisterwerk en is ruim zodat een koets er kon keren. In de 17^e eeuw werd dit paleis eigendom van de kardinalen Bernardino en Virginio Spada. Zij gaven Bernini en Borromini opdracht het paleis te verfraaien. Aan het wapen van de Franse koning werd het wapen van de Spada's toegevoegd (vandaar de Franse lelies in de wapens!). Rondom de binnenplaats zien wij o.a. beelden van Minerva, Mercurius, Amphitrite en Neptunus. Bijzonder is de zuilengalerij van Borromini, die in werkelijkheid zeven meter lang is, maar door de perspectivische werking wel twintig meter lang lijkt.



Hierna fietsen wij langs het **Palazzo Farnese**. Antonio da Sangallo startte de bouw, maar Michelangelo maakte dit na zijn dood af. Michelangelo maakte een derde verdieping op het gebouw en voegde de loggia en alternerende versiering boven de ramen van de tweede verdieping toe.

We moeten afstappen op de Campo de' Fiori omdat er markt is. Jammer dat we het beeld van Giordano Bruno niet beter kunnen bekijken. De tocht gaat verder naar de plaats waar het theater van Pompeius stond, langs het Largo di Torre Argentina met de resten van vier tempels waar ruim driehonderd zwervkatten tussen de ruïnes verblijven.



We bekijken Bernini's olifant met de obelisk op het piazza della Minerva. Vervolgens gaan wij naar het piazza Sant'Eustachio waar wij onze elektrische fietsen parkeren voor **il Caffè di Sant' Eustachio** om HET kopje koffie van Rome te gaan drinken.

We rijden verder langs het moderne gebouw van de Amerikaanse architect Richard Meier waar de Ara Pacis (altaar van de vrede) van keizer Augustus is ondergebracht. De heldendaden van Augustus (*res gestae divi Augusti*) zijn aan de zijkant van het gebouw in gebeiteld. Rechts zien wij het mausoleum van Augustus liggen. Bij de Spaanse trappen, zijn wij Cor even kwijt. Gelukkig ontwaren wij hem bij de Colonna dell'Immacolata (de zuil die is opgericht i.v.m. de Onbevleete Ontvangenis van Maria).



Het is al 18.00 uur als we de **Sant'Andrea al Quirinale** binnengaan. Deze kerk is het pronkjuweel van Bernini. Het interieur is van roze marmer en heeft een ovale vorm. In één woord prachtig. Door ruimtegebrek maakte Bernini hier de entree en het hoogaltaar op de korte as.

We rijden de Quirinaalheuvel af om weer af te stappen bij de **Santa Maria della Vittoria** om het beroemde beeld van Bernini de extase van Teresia van Avila te bekijken. We hadden geen minuut later moeten komen want de mis begint. Op de via Cavour kunnen wij even gas geven. Marijke heeft er intussen zoveel plezier in gekregen dat zij een overwinningskreet slaakt.

De laatste stop is de **Santa Prassede**. Er is een mis aan de gang en wij duiken snel de kleine kapel van Zeno in. Deze is helemaal versierd met mozaïeken en was als mausoleum gebouwd voor Theodora, de moeder van paus Paschalis (stichter van de kerk). Zij heeft een vierkante nimbus ten teken dat zij, toen zij afgebeeld werd nog in leven was! Het is 19.00 uur geweest als wij de fietsen terug brengen. We gaan met de bus naar het hotel. Cor belt de Osteria dei Pontifici op dat wij drie kwartier later komen. Er wordt voor iedereen antipasti besteld (verdure van allerlei groentes, zelfs winterpeen). Heerlijk.

Olga.

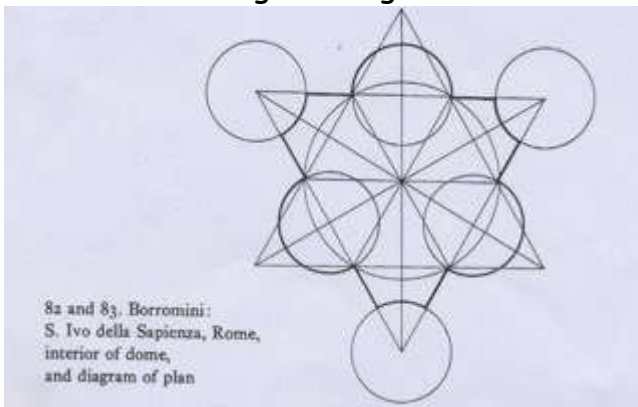


Zondag 1 april.



Cor ontdekte nog een gaatje op de vroege zondagmorgen om iets extra's te gaan bekijken: de **Sant' Ivo della Sapienza**, gebouwd door Borromini. Genoeg animo! Bijna de hele groep. Ik denk, dat niemand daarvan spijt heeft gehad. Borromini kreeg de opdracht een kapel te bouwen

voor het Palazzo della Sapienza, op de binnenhof van de Universiteit. De kapel is gesitueerd aan het einde ervan. De eenvoudige 16^e eeuwse binnenplaats straalt een compleet andere sfeer uit dan de excentrieke S.Ivo della Sapienza. Borromoni heeft deze twee stijlen prachtig naar elkaar toegebracht. Hij laat dezelfde kleur steen als die van de bestaande omgang terugkomen in de onderste laag van nieuwe kapel en laat de bestaande bogen overgaan in de hol cirkelvormige gevelfront van het nieuwe



gebouw. Het is een unieke kerk geworden: fantasievol. Borromini begint met eenvoudige geometrische grondvormen, die hij in elkaar schuift, om deze vervolgens weer uit te werken tot een ingewikkeld patroon. Bij deze kapel is de basisfiguur een zogenaamde Davidster (zie het bijgevoegde diagram van het interieur van de kapel). Over de ster zijn cirkels geprojecteerd, die de punten

doorsnijden. Op deze contourlijnen is de vormgeving van de kapel gebaseerd. Dat loopt zelfs door tot in de koepel. Een en al ritmiek in zijn vormgeving. Het is al met al een puzzel, die Borromini nog steeds voor ons klaar heeft liggen. Daarna gaan we terug naar ons programma van de dag.

Vanuit ons hotel Residenza Madri Pie naar de **Kerk van de Friezen** is het hooguit vijf minuten lopen. Het is Palmzondag en het is druk op het St. Pietersplein. Kraampjes doen goede zaken met de verkoop van palmtakken. Je laat het St.



Pietersplein links liggen en ziet vrijwel meteen aan je rechterkant een trap, die je naar de Kerk van de Friezen brengt. Die trap ligt hemelsbreed maar twintig meter van de grote zuilengang van de St. Pieter. Om 10.00 uur zijn we net op tijd om de geschiedenis van de Kerk te horen, interessant, maar te lang om op te schrijven. De Kerk heeft een mooie website, www.friezenkerk.nl/historie, waar je het verhaal alsnog rustig kan lezen.

Daarna begint ook de viering voor de Palmzondag. De kerk zit vol.

Wij krijgen olijftakken aangeboden. Volgens de priester hebben de mensen bij de intocht van Christus vast olijftakken van de bomen gerukt! Die stonden er genoeg. Al ben ik dan geen kerkganger meer, de viering brengt toch weer veel herinneringen naar boven aan het Rijke Roomse Leven in Brabant. En wie valt nou niet voor "gezamenlijk zingen"! Zelfs in het Latijn zing ik nog alles mee en dat zonder missaal.

Na de kerkdienst staat de koffie klaar. Dat hoort er dus ook bij. Het is de bedoeling, dat we naar het St. Pietersplein gaan en daar de zegening krijgen van Paus Benedictus XVI, maar jammer genoeg mist een gedeelte van de groep dit, ik dus ook. Deze opwinding en de mensenmassa raken me. Jeugdsentiment? Dat zou goed kunnen.

De tijd gaat hard. Na de lunch gaan we met de tram naar de **Villa Giulia**, het belangrijkste museum van de Etruskische Kunst. De Villa Giulia was het zomerverblijf



van Paus Julius III, gelegen aan de rand van het park Villa Borghese. In die tijd moest je in de kerkelijke hiërarchie toch wel je "gezicht" laten zien en dat was de Villa. Eigenlijk was het een park met een casino en een buitenhuis! De tuin is aangelegd als een Chinese buxustuin en ligt er ook nu nog goed onderhouden bij, er bloeit een prachtige blauwe regen, er ligt een mooie fontein met rondom een mozaïek met twee riviergoden op een zeepaard.

Personeel is duidelijk te duur in deze tijd. Het onderhoud ervan is allerbelabberdst.

De Etruskische heerschappij bestond al lang vóór de Romeinse staat. De Etrusken leefden tussen de rivier de Arno en de Tiber, het tegenwoordige Umbrië en Toscane. De bevolkingsgroep had een eigen taal, die nog niet is ontcijferd. Ze hadden een eigen cultuur, een vrije stijl, hoewel ze wel een diepe eerbied hadden voor de Griekse cultuur, die ze dan ook imiteerden, zoals zware uitpuilende ogen. Er is geen enkel Etruskisch huis gevonden, wel een lang doek met teksten erop, maar wat er staat? Langzamerhand worden de steden om de beurt veroverd door de Romeinen en verdwijnt de Etruskische bevolkingsgroep. Wat ze achterlaten is een schat aan kunstwerken: bewerkt goud, juwelen, keramiek, bronzen beeldjes, spiegels, grafstenen en sarcofagen. Terracotta portretten werden allemaal beschilderd. De kleur van vazen en urnen geeft ons enigszins een aanduiding van een periode: zwarte klei met rood beschilderd 525 v.Chr., rode klei met zwart beschilderd 500 v.Chr. De sarcofaag van dit echtpaar is uit een koepelgraf in Cerveteri gehaald. Etruskisch kunst heeft het puntbaardje en de grote kin. De Griekse en Romeinse kunst zou nooit man en vrouw zo samen tonen. Het is bijna zeker dat het echtpaar eieren in hun handen hadden, wat staat voor de wedergeboorte.



In de wandelgangen komt Cor nog in contact met een Russisch echtpaar en toch wel heel apart, Dimitri Silvestrov. Hij vertaalde het boek Herfsttij der Middeleeuwen van Johan Huizinga in

het Russisch. De wereld is klein en hangt van toevalligheden aan elkaar. En dan de laatste zaal. Een extra toegift lijkt het wel. Net voor we het museum verlaten staan daar immens grote beelden van het jaar 515 - 500 v.Chr. Indrukwekkend. Hun beelden zijn realistisch, ze zochten beslist niet naar "perfectie in de mens", zoals de Grieken dat deden. Lange rijzige figuren, het lijken allemaal wel filosofen! Je weet nu waar Giacometti zijn inspiratie vandaan haalde! Bij de Etrusken!

Het valt niet mee, maar we hebben onze handen in de zakken gehouden en zijn doorgelopen! Na een heerlijk kopje koffie op een prachtig terras pakken we weer een trammetje, om vervolgens de taxi te nemen, wat een luxe.

Met de taxi gaan we naar de **Gianicolo**. Op de Gianicolo-heuvel staat een groot ruiterstandbeeld van de vrijheidsstrijder Giuseppe Garibaldi. Hij voerde campagne tegen de Franse overheersing en vóór een verenigd Italië. Hij werd door de Italianen gezien als een nationale held. In 1849 houdt hij op de Gianicolo een groot Frans leger weken lang tegen. Jammer genoeg moet hij op het einde toch afhaken. Uiteindelijk wordt Rome in 1870 weer veroverd op de Fransen. Garibaldi werd meteen daarna parlamentslid voor een verenigd Italië! Een ding moet gezegd worden: hij heeft op die plek in ieder geval een goed overzicht gehad.

Op de Gianicolo zien we nog de Fontana Paolina, een fontein op de plek van het eindpunt van het aquaduct ten Noorden van Rome. De fontein is gebouwd aanvang 17^e eeuw in opdracht van Paus Paulus V. Het aquaduct zelf begint bij het Meer van Bracciano, 57 kilometer verwijderd van Rome en is al in 109 n.Chr. door keizer Trajanus aangelegd. Door dit water werden de wijken Trastevere en Borgo van water voorzien. Helemaal boven in de gevel zie je twee engelen staan, die het wapen van de familie Borghese (de draak en de adelaar) dragen.

We wandelen heuvelafwaarts met als doel de S.Maria in Trastevere.

Tijdens het lopen komen we een juweeltje tegen van Bramante, op een heilige plek. De **Tempietto van San Pietro in Montorio** is een cilindervormig kerkje op de binnenplaats van de San Pietro in Montorio, gebouwd door Bramante, begin 16^e eeuw.



Het wordt gezien als het gebouw, dat de Hoge Renaissance inluidt. Bramante kreeg van de Spaanse koning Ferdinand en zijn vrouw Isabella de opdracht een kerk te bouwen op de plek waar Petrus ondersteboven opgehangen gekruisigd was, op de top van de Janiculum. Hij was een belangrijke heilige voor de stad Rome: een van de apostelen en de eerste Paus. Bramante wilde de oude klassieke glorie van de bouwkunst weer doen herleven, waarmee hij teruggreep op het voorbeeld van oude Romeinse tempels. Het tempeltje heeft zestien Dorische zuilen. De Dorische zuil kent geen versierde kapitelen. Op de zuilen komt de architraaf, de dragende balk, met daarop een fries. Daarboven is de balustrade, de tamboer, de koepel en de lantaarn. Wat is het toch jammer. Zo'n mooi tempeltje, dat gewoon fijn

gedrukt wordt door zijn grote broer, de San Pietro in Montorio.

En dan komen we bij de laatste kerk van die dag: de Basiliek van **Santa Maria in Trastevere**. Deze kerk is waarschijnlijk de oudste Mariakerk in Rome. Over de aanleiding tot het bouwen van deze kerk doen veel legendes de ronde. Paus Julius I liet in het midden van de 4^e eeuw een grote Basiliek bouwen. In de 12^e eeuw werd de Basiliek door Paus Innocentius II herbouwd met campanile. In de volgende eeuw maakt Pietro Cavallini de mozaïeken op de triomfboog. Christus zit op zijn troon en heeft zijn arm om Maria's schouder geslagen. Op den duur wordt Maria het symbool van het Katholieke geloof. Rechts en links van hen staan personen, die belangrijk zijn geweest voor deze kerk, zoals paus Cornelius (in het jaar 251), paus Innocentius II, die de kerk in zijn handen houdt, Stefanus (gestenigd) en Laurentius (geroosterd). De volgende band toont schapen met onder de voeten van Christus het Lam Gods. Onder de rode band laat Cavallini het Leven van Maria zien in zes scènes. De vloer komt uit het atelier van de Cosmaten. Prachtig, het doet sterk denken aan Perzische tapijten.



Er is nog zoveel meer te vertellen, maar ik ga terug en dan horen jullie nog meer van me. Rest me nog het verhaal van het mozaïek in de gevel van de kerk: Maria geeft Borstvoeding aan haar baby. Ze is omringd door tien vrouwen

met lampen; acht brandende lampen symboliseren de maagdelijkheid van Maria en de twee vrouwen met gedoofde lampen stellen waarschijnlijk weduwen voor. Een indrukwekkend kerk.

We gaan 's avonds eten in het voormalig getto van Rome. We lopen over een brug het getto in. Ik heb toch gemengde gevoelens bij deze wijk. Het doet me denken aan het getto van Warschau. Het gesprek met Cor hierover is nog niet bij mij echt naar binnen gekomen. Ik heb heerlijk "Jiddisch" gegeten! Jan sprak en wij beaamden. Een dankwoord aan Cor is altijd op zijn plaats.

Marijke.

Maandag 2 april.

Op deze laatste frisse ochtend staan wij, in het zicht van een zon overgoten koepel van de St. Pieter, op de bus te wachten. Die zal ons naar de zuidoostelijke kant van Rome brengen waar de **St. Jan van Lateranen** staat. Vroeger het 'Hart van de Christelijke Wereld'. Later verhuisde de pauselijke zetel naar het Vaticaan.



Op de gevel van deze kerk, met een neoklassieke façade, staat Paus Clemens XII 1740 geschreven. In deze kerk, die tot een van de vier belangrijkste basilieken behoort, wordt traditioneel de eerste mis van een nieuwe paus opgedragen. In de voorhal heeft Alexander VII (1655-1667) de bronzen deuren uit de Curia op het Forum Romanum laten plaatsen. Het eerste wat, bij het betreden van de kerk zelf, opvalt is het enorme gotische baldakijn en de twee vergulde beelden van Paulus en Petrus erin, met reliekschrijnen die hun schedels bevatten. De voortvarende paus Martinus V en de machtigste paus Innocentius III liggen hier begraven.

Er gaat een legende dat als de botten in het graf van paus Sylvester II, een vroegere geleerde, gaan rammelen en dan weet men dat er een paus op sterven ligt.



Paus Clemens VIII heeft een van de zijbeuken eraan laten bouwen. Hij gebruikte goud van koningin Cleopatra. Ook paus Leo XIII heeft in de 19^e eeuw aan deze kerk gesleuteld door de apsis met mozaïeken naar achteren te laten verplaatsen. En zo werd deze basiliek groter en imposanter. Naast de St. Jan van Lateranen heeft paus Sixtus V een gebouw in renaissance stijl tegen de kerk aangezet.

Dooptkapel. In opdracht van paus Sixtus III is in 440 na Chr. een achthoekige dooptkapel neergezet. Later met fresco's verfreesd door andere pausen.

Ook viel de prachtige mozaïekvloer op. Bij het open- en dichtgaan van een van de grote roestige stalen deuren, die zich



naast de doopvont bevinden, lijkt het of ze 'zingen'. Cor wist een van de schoonmaaksters over te halen om het ons te laten zien.. en horen.. Naast de doopkapel ligt een ander kappelletje waaronder een badhuis ligt uit de 12^e eeuw.



Scala Santa en Sancta Sanctorum. Christus zou er overheen gelopen hebben en deze trap zou rond 326 door Sint Helena, de moeder van Constantijn van Jeruzalem naar Rome zijn gebracht. Gelovigen ondernemen een soort bedevaartstocht door knielend naar boven te klimmen naar het Heilige der Heiligen, de privé kapel van de middeleeuwse pausen. Heilige relieken liggen hier opgeborgen. Plafond is een gotisch gewelf uit 1285. Bij een restauratie kwam men erachter dat er over de fresco's heen geschilderd was. Na wat vriendelijke woorden door Cor opent de bewaker de deuren voor ons en mogen wij het heilige der heiligen betreden - heel bijzonder! Harry Mulisch heeft in

zijn boek "De ontdekking van de Hemel" hierover geschreven.



Santi Quattro Coronati. De kerk dateert uit de 12^e eeuw, waar het gebouw op de plaats van een eerdere - 4^e eeuwse- kerk staat. De klokkentoren is de oudste Romaanse toren van Rome. Op een fresco in de Sylvester kapel (1246) overhandigt Keizer Constantijn de tiara aan Paus Sylvester I. Op enkele fresco's staat het verhaal van de heling van keizer Constantijn van melaatsheid afgebeeld. Om te genezen zou hij een bad moeten nemen in het bloed van 3000 baby's/kinderen en



die moesten dus geofferd worden. Cor vertelt dit verhaal tegelijk aan een groep Nederlandse schoolkinderen die daar toevallig ook zijn. Net als wij hangen ook zij aan zijn lippen. Bij deze basiliek is een prachtige kloostertuin van de Augustinessen. Met een 12^e eeuwse Romeinse kloostergang. De nonnen hebben hier een doofstommen instituut gesticht. De kerk kon na een brand, door geld en materiaal gebrek, niet meer in zijn originele staat worden herbouwd maar moest worden verkleind. De koepel en fresco's zijn daarom te groot in verhouding tot de nieuwbouw.

San Clemente. De titelkerk van bisschop Simonis. Dit is een van de oudste christelijke kerken van Rome gewijd aan Paus Clemens I. Op ongeveer twintig meter diepte zijn zeer oude resten van gebouwen gevonden uit ca. 500 - 70 v. Christus. Overblijfselen na een grote brand ten tijde van Keizer Nero. Zeven meter minder diep zijn, door de Ier Joseph Mullooly, resten gevonden van gebouwen die waarschijnlijk als schuilkerk hebben dienst gedaan. In de 4 eeuw na Chr. was het





Christendom tot staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk uitgeroepen en werd bovenop de schuilkerk en de Mithras tempel een nieuwe basiliek gebouwd. In 1084 werd deze kerk door de Noormannen verwoest en deze resten dienden als fundament (de onderkerk) voor de nieuwe basiliek (de bovenkerk). Twee missionarissen Cyrillus en Methodius liggen hier

begraven. Bij het opgravingswerk leverde het grondwater een groot probleem op. Met veel moeite is een doorgang naar een riool gegraven. Hier zetelde ook een groep soldaten die een bijzonder cultus aanhingen. De Mithras cultus. Er moesten zeven stadia van inwijdingen worden doorlopen.

De laatste lege gaatjes in ons hoofd zijn hiermee gevuld en wordt het tijd om onze laatste gaatjes in de maag te gaan vullen met onze laatste Italiaanse pasta maaltijd in Rome. Natuurlijk overgoten met heerlijke Toscaanse wijn, brood en watertjes.

Maar Cor laat het hier niet bij want het Colosseum mag niet overgeslagen worden. Dit geweldige amfitheater is door Vespasianus rond 72 n.Chr. neergezet voor het volk. Tijdens de spelen kon het volk even de armoede en honger vergeten. Er worden drie soorten zuilen boven elkaar gebruikt, de Korintische, Ionische en Dorische. Later is er nog een derde etage bovenop gezet. Via een ingenieus systeem van touwen met vlaggen en masten kregen zij een zeildoek over het amfitheater gespannen.

De **Trevifontein** mag ook niet overgeslagen worden, de grootste fontein van Rome, zesentwintig meter hoog en zevenentwintig meter breed, opgedragen door Paus Clemens XII. Bernini had er al een ontwerp voor gemaakt. De zeegod Neptunus op een strijdswagen wordt hier afgebeeld en ruim vijftig jaar later pas in barokstijl



gebouwd door de architect Nicola Salvi. Mythe: wanneer men met de rug naar de fontein gaat staan en terwijl men aan Rome denkt, een muntje met de rechter hand over de linker schouder gooit, keert men terug naar Rome.

Hierna zijn we langs de Senaatsgebouwen naar de beroemde ijssalon Giolitti gelopen. Met drie heerlijke bolletjes besluiten we het eetfestijn in de Italiaanse hoofdstad. Met de bus naar ons hotel. Voordat wij daar aankomen, ontstaat er enige consternatie. In de bus wordt de portemonnee van Jan Scheffer gerold. Gelukkig zat er niet al te veel geld in maar zijn rijbewijs is hij wel kwijt.

Om 16.50 uur komt het busje ons weer bij het hotel ophalen en brengt ons naar het vliegveld, waar nog enkele inkopen worden gedaan. Hiermee is een eind gekomen aan zes dagen Rome die door de geestdriftige, inspirerende vertelkunst van Cor een prachtige, overweldigende reis is geworden. Terecht wordt hij daar bijzonder hartelijk voor bedankt.

Marjolijn.

Onderstaande foto nam de ober van restaurant Sant'Eustachio tijdens de lunch op 29 maart.



Enkele pausen die tijdens de reis ter sprake kwamen.

Naam Paus	Eigenlijke naam	Periode	Afbeelding	Bijzonderheid
Cornelius		251-253		Christenvervolging onder Decius. Cor is naar hem vernoemd.
Sylvester I		314-335		Constantijn bekeert tot christen. Donatio Constantini. Concilie van Nicea.
Leo I de Grote		440-461		Attila de Hun.
Gregorius I de Grote		590-604		Kerkvader en gregoriaans.
Innocentius III	Lotharius van Segni	1198-1216		Strijd tegen de Catharen. Vierde kruistocht. Machtigste paus
Sixtus IV,	Francesco della Rovere	1471-1484		Bouw Sixtijnse Kapel. Betrokken bij de Pazzi-samenzwering tegen Lorenzo il Magnifico.

Innocentius VIII Giovanni Battista Cibo 1484-1492



Verbood Pico della Mirandola te discussiëren over zijn stellingen.

Alexander VI Rodrigo Borgia 1492-1503



Vader van Lucrezia en Cesare Borgia
Verdeelde de nieuwe wereld tussen Portugal en Spanje.

Julius II, Giuliano della Rovere 1503-1513



Versiering Sixtijnse Kapel. Oorlogspaus.
Belachelijk gemaakt door Erasmus.

Leo X Giovanni de' Medici 1513-1521



Excommunicatie van Luther.

Adrianus VI Adriaan Floriszoon Boeyens 1522-1523



Enige Nederlandse paus.

Clemens VII Giulio de' Medici 1523-1534



Verantwoordelijk voor de "Sacco di Roma" in 1527.

Paulus III	Alessandro Farnese	1534-1549		Palazzo Farnese in Rome en Caprarola keurt de Jezuïeten orde goed.
Pius V	Antonio Ghislieri	1566-1572		Concilie van Trente. Contrareformatie. Standaardisatie liturgie. Symbool: Torens.
Gregorius XIII	Ugo Buoncompagni	1572-1585		Invoering gregoriaanse kalender: 4 oktober 1582 ging over op 15 oktober 1582.
Urbanus VIII	Maffeo Barberini	1623-1644		Voltooing Sint-Pietersbasiliek. Veroordeling van Galileo Galilei. Symbool: Bijen
Innocentius X	Giovanni Battista Pamfili	1644-1655		Liet Bernini interieur St. Pieter en Borromini St. Jan van Lateranen veranderen. Symbool: Duif met palmtak
Alexander VII	Fabio Chigi	1655-1667		Beëindigde de dertigjarige oorlog. Huidige opzet van het St. Pieterplein door Bernini. Symbool: Ster.



Pantheon .

Ik sta in het midden
 onder open hemel,
 adem de ruimte
 van de koele overhuiving,
 leef in het patroon
 van de grijze cassetten.

Boven mij de al-god
 verlichte cirkel
 die in trage dagomgang
 massa en zwaarte
 door steelse beroering
 verleidt tot beweging,
 spel en licht.

Jan Smit



geschilderd door Giovanni Paolo Panini

